

не піддається будь-яким злочинним посяганням.

Бібліографічні посилання

1. Профілактика злочинів : підруч. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., проф. О. М. Джужа. – К., 2011.
2. *Веременко М.В.* Правовые вопросы организации борьбы с кражами из автотранспортных средств / Веременко М.В. // Российский следователь. – 2006. – № 9. – С. 41-43.
3. В статистике преступлений лидируют кражи из автомобилей. – Режим доступа : <http://newsme.com.ua/accident/crime/249361>.
4. Електронний ресурс. – Режим доступу : http://mvs.gov.ua/mvs/control/mai0n/uk/search/results?&search_param=%D0%B0%D0%B2%D1%82%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BB%D0%B8&searchForum=1&searchDocarch=1&searchPublishing=1&page=1.
5. Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/11896198>.
6. *Бабаев М. М.* О криминологической составляющей уголовной политики / Бабаев М. М. // Криминологический журнал. – 2008. – № 2. – С. 4-10.
7. *Плешаков В. А.* Криминологическая безопасность и ее обеспечение в сфере взаимовлияния организованной преступности и преступности несовершеннолетних : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Плешаков В. А. – М., 1998.

Надійшла до редакції 24.05.2012

Л.Л. Тихоненко
науковий співробітник
(Харківський національний
університет внутрішніх справ)
УДК 351.743 : 343.85-053.6(477)

ПРОБЛЕМИ ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ТА БЕЗПРИТУЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Проаналізовано причини, що сприяють розповсюдженню такого негативного явища, як безпритульні і бездоглядні “діти вулиці” у сучасному українському суспільстві. Надано пропозиції щодо застосування заходів, які сприятимуть попередженню та подоланню цього явища.

Ключові слова: міліція, профілактика, безпритульні діти, бездоглядні діти.

Проанализированы причины, способствующие распространению такого негативного явления, как беспризорные и безнадзорные "дети улицы" в современном украинском обществе. Даны предложения по применению мер, способствующих предупреждению и преодолению этого явления.

Ключевые слова: милиция, профилактика, беспризорные дети, безнадзорные дети.

The reasons contributing to the spread of such negative phenomena as homeless and neglected "street children" in the modern Ukrainian society are analyzed. The suggestions on measures that will help prevent and combat this phenomenon are given.

Keywords: the police, preventive measures, homeless children, neglected children.

Постановка проблеми. Охорона дитинства в Україні законодавчо визначена як стратегічний загальнонаціональний пріоритет [1]. Проте продовжує існувати така гостра соціальна проблема, як «діти вулиці». Так, Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ встановив, що кількість безпритульних дітей в Україні становить близько 150-160 тисяч, тоді як офіційна статистика повідомляє лише про 12 тисяч [2].

Загальновідомо, що життя і здоров'я дітей, які живуть на вулиці, постійно перебувають під загрозою, а збільшення їх чисельності становить певну небезпеку для суспільства. Так, згідно з даними МВС України за 2011 р., неповнолітніми (або за їх участю) вчинено 17,8 тисяч злочинів, що на 2,9% більше, ніж у 2010 р. (17,3 тис.) [3]. Зрозуміло, що збереження високого рівня дитячої бездоглядності сприяє росту правопорушень та злочинності. Тому зазначена проблема хвилює науковців і політиків, працівників правоохоронних органів, громадські організації.

Метою даної статті є дослідження комплексу проблем, пов'язаних з безпритульними дітьми, зокрема з'ясування змісту термінів, визначення причин безпритульності та бездоглядності дітей.

Дане дослідження постає продовженням численних праць щодо визначення пріоритетних напрямків вдосконалення діяльності органів влади, зокрема міліції, щодо подолання дитячої бездоглядності в Україні та пропонує авторське бачення шляхів попередження виникнення вказаного явища.

Аналіз публікацій, в яких започатковано дослідження проблеми. Слід зазначити, що проблемою дитячої безпритульності займалися багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема О.М. Бандурка, В.В. Вітвицька, А.Г. Зінченко, С.Г. Поволоцька, Б.М. Прудніков [4-8] та інші вчені. Однак, незважаючи на інтенсивність та широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам цього питання, сьогодні й досі гостро стоїть проблема викорінення такого негативного явища, як дитяча бездоглядність та безпритульність, і це обумовлює актуальність обраної теми.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, вважаємо за необхідне визначити терміни «дитяча безпритульність та «дитяча бездоглядність», а також схожі за змістом поняття.

Так, з точки зору сучасного законодавства дитиною вважають кожну людину у віці до 18 років, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1; 9].

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства» безпритульні – це діти, які були покинуті батьками, самі залишили сім'ї або дитячі заклади, де вони виховувались, і не мають певного місця проживання [1].

Термін «бездоглядні діти» не має чіткого визначення в національному законодавстві, найчастіше він використовується як синонім до поняття «безпритульні діти». Але, на наш погляд, не слід поєднувати ці поняття, оскільки безпритульність має майновий характер, а бездоглядність – соціальний. Таким чином, вважаємо можливим запропонувати

таке визначення поняття: бездоглядні діти – це діти, які не забезпечені сприятливими умовами для фізичного, духовного та інтелектуального розвитку (матеріальне благополуччя сім'ї, належне виховання, догляд та дбайливе ставлення до дитини, здорова матеріальна атмосфера тощо). Отже, дитяча бездоглядність – це послаблення чи відсутність нагляду за поведінкою, розвитком, самопочуттям дитини з боку батьків чи осіб, що їх замінюють.

Діти, які своєчасно не отримують відповідного соціального захисту, стають «дітьми вулиці». В Україні до сьогодні не існує вичерпного визначення цієї категорії дітей, але, за визначенням ЮНІСЕФ, «діти вулиці» – це неповнолітні, для яких вулиця стала постійним місцем перебування. Таким чином, до «дітей вулиці» можна віднести:

– дітей, які залишились без батьківської опіки й визначеного місця проживання;

– дітей – вихованців будинків-інтернатів та притулків, які з різних причин втекли з них і перебувають на вулиці (діти, які перебувають під опікою держави);

– дітей, які мають сім'ю, але тимчасово втратили з нею зв'язки;

– дітей, які мають дім і сім'ю, але перебувають протягом дня на вулиці;

– дітей, які заробляють кошти жебракуванням і крадіжками;

– дітей, схильних до бродяжництва та інших видів асоціальної поведінки.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що поняття «діти вулиці» об'єднує у собі два інших: «безпритульні діти» і «бездоглядні діти».

Не можна забувати, що бездоглядні та безпритульні «діти вулиці» – благодатне підґрунтя для правопорушень. Тому ця проблема є однією з головних для держави, а для її вирішення необхідно, перш за все, виявити причини виникнення даного негативного явища.

Під поняттям «причина» розуміють, по-перше, явище, яке обумовлює або породжує інше явище; по-друге, підставу, привід для яких-небудь дій, вчинків (спонукання, міркування, мотиви, якими спричиняються які-небудь вчинки); по-третє, непередбачений випадок, скрутні обставини [10, с. 957].

Однією з таких причин є соціально-економічна. Криза 1990-х рр. призвела до збільшення кількості людей, які залишилися без роботи чи мали нерегулярний заробіток. Спад виробництва, зростання цін за одночасних вкрай низьких заробітній платі та пенсійних виплатах призвело до зниження рівня життя багатьох громадян. Так само в умовах глибокої економічної кризи 2008 р. багато сімей постали перед необхідністю чисто фізичного виживання. Намагаючись подолати матеріальні труднощі, батьки змушені майже весь вільний час витратити на пошуки додаткового заробітку, що призводить до браку часу для виховання та спілкування зі своїми дітьми. Тобто діти залишаються без догляду дорос-

лих [8, с. 80].

Розшарування суспільства за матеріальним становищем, збільшення частки населення, яке існує за межею бідності, боляче відбивається на дітях. Діти з малозабезпечених сімей намагаються шукати краще життя на вулиці, для досягнення матеріального благополуччя вони, як правило, більш схильні до використання протиправних заходів.

Також значна частина наших громадян у пошуках роботи за межами України змушені залишати своїх дітей без догляду, інколи майже на незнайомих людей, чим часто провокують дітей на неадекватну поведінку та вчинки, в тому числі злочинні. Таким чином, контингент «бездоглядних і безпритульних» сьогодні часто поповнюють також і діти сімей українських трудових мігрантів.

Сьогодні склалася така ситуація, що матері-одиначки не отримують достатньої державної підтримки. Тож об'єктивна неспроможність таких матерів приділяти своїм дітям необхідну увагу також відповідним чином загострює проблему дитячої бездоглядності.

Таке ганебне явище, як соціальне сирітство в багатьох випадках зумовлено не загибеллю чи смертю батьків, а патологією батьківської поведінки, нехтуванням батьківськими обов'язками. Діти при живих батьках залишаються наодинці з різними життєвими труднощами і проблемами, внаслідок чого багато з них поповнюють ряди безпритульних, а щоб прожити – займаються жебрацтвом, вчиняють протиправні дії та злочини.

Ще однією вагомою причиною обрання дітьми вільного життя поза стінами рідного будинку є застосування жорстких методів виховання, застосовуваних до них з боку батьків. Робота щодо своєчасного виявлення таких сімей і проведення відповідної профілактичної роботи потребує значного поліпшення з боку як органів внутрішніх справ, так і відповідних служб держадміністрацій.

Занепокоєння викликає й той факт, що частина дітей залишає з тієї чи іншої причини навчання у школі, позбавляючись таким чином виховного впливу з боку вчителів, тоді як вплив сім'ї на цих дітей, як правило, є негативним.

На жаль, за умов глибокої соціально-економічної кризи загальноосвітні школи часто не спроможні допомогти дитині у скрутній ситуації. Частина вчителів має недостатній рівень культури і професійної підготовки, не користується авторитетом серед учнів. Кращі вчителі переходять до елітних шкіл, ліцеїв, гімназій тощо. Все це відчужує дітей від школи, вони втрачають до неї інтерес, відчують безперспективність навчання, нудьгу, рутину життя, прагнуть змінити середовище, позбутися зовнішнього тиску, одержати свободу, подорожувати у пошуках цікавого, романтичного світу [11, с. 105].

Переважна більшість неповнолітніх правопорушників – це підлітки, які втратили інтерес до навчання, не відчують прагнення до пізнання. Оскільки серед учнівської молоді мають місце факти паління, вживання

алкоголю чи наркотиків, хуліганства і крадіжок, статевої розбещеності, особливу увагу треба приділяти відповідним напрямкам роботи з протидії цим негативним явищам.

У виховній роботі, пов'язаній з профілактикою правопорушень, особливе місце має зайняти правове виховання. Однак через непідготовленість педагогів до цієї роботи, відсутність необхідної літератури воно не відповідає потребам дня, як правило, зводяться до ознайомлення учнів з основними положеннями кримінального права, залишаючи поза увагою інші, не менш важливі у житті людини галузі права. Працівники правоохоронних органів, виступаючи перед учнями, часто захоплюються висвітленням конкретних злочинів, механізмів їх вчинення та розкриття, не звертаючи уваги, що така деталізація тільки навчає «методиці» скоєння протиправних діянь. Водночас, більшу увагу слід приділяти морально-правовій оцінці негативних вчинків, питанням невідворотності відповідальності за скоєне. Потребує особливого наголосу проблема виховання у школярів поваги до тих, хто стоїть на охороні закону. З цією метою слід частіше організовувати зустрічі учнівських колективів з працівниками правоохоронних органів, можливо, навіть відвідувати місця їх роботи.

Недоліки існують й в організації проведення вільного часу дітьми. Останнім часом більшість дитячих гуртків, спортивних секцій, художніх студій та інших подібних організацій стали функціонувати на платній основі. Причому в більшості випадків встановлюються такі розміри внесків, що не кожна сім'я може дозволити собі такі витрати. В результаті діти опиняються на вулиці, безцільно вештаються вулицями у пошуках, що нерідко закінчується пияцтвом, вживанням наркотиків, бійками, правопорушеннями та злочинами [8, с. 88].

Ще одна з причин появи дітей на вулиці – це моральна криза сучасного суспільства, адже навіть із благополучних сімей діти втікають на вулицю, оскільки батьки зовсім не цікавляться духовним світом своїх дітей.

На жаль, мають місце непоодинокі випадки порушення житлових і майнових прав дітей. Приватизаційні процеси на ринку житла, корупція дають можливість незаконно відсудити, продати житло, що належить дитині, позбавляючи її місця проживання. Така дитина стає безпритульною, бродяжить, поповнює ряди груп ризику.

Поширенню бездоглядності, злочинності сприяє недостатня робота органів міліції щодо виявлення та притягнення до відповідальності батьків, які нехтують обов'язками з виховання своїх дітей, дорослих та батьків, які втягують дітей у протиправну діяльність, примушують їх займатися жебракуванням, проституцією тощо. Також правоохоронним органам необхідно більш уваги приділяти профілактичним заходам.

Небезпечним є й те, що в Україні здійснюється випуск та ввіз з інших країн видань, які пропагують культ насильства та жорстокості, ідеалізують незалежний спосіб життя «дітей вулиці», вживання наркотиків та стан наркотичного оп'яніння, показують засоби виготовлення підричних устроїв, вогнепальної зброї, організації вбивства чи вчинення акту

насильства. Легкий доступ до інформації через мережу Інтернет також криє в собі чималу небезпеку. Таким чином, сучасні ЗМІ та засоби комунікації є важливою і невід'ємною частиною сучасної культури, але водночас можуть пропагувати асоціальну поведінку.

Неможливо дати вичерпний перелік всіх причин розповсюдження дитячої безпритульності та бездоглядності, бо життя йде вперед, висуваючи перед державою та суспільством все нові й нові завдання, але викорінення цих причин є запорукою подолання дитячої бездоглядності як одного з чинників, що породжують дитячу злочинність.

Незважаючи на те, що державними органами, громадськими та благодійними організаціями, які опікуються проблемами безпритульних дітей, останнім часом ведеться активна робота з усунення причин, що сприяють розповсюдженню дитячої бездоглядності та безпритульності, у цій сфері залишається безліч питань, не вирішеність яких знижує ефективність діяльності суб'єктів профілактики цього явища. Серед них можна назвати: низький рівень фінансування установ і служб, що здійснюють соціальний захист безпритульних дітей та профілактику безпритульності; відсутність транспорту для перевезення виявлених дітей, що займаються бродяжництвом; брак обладнаних приміщень для тимчасового розміщення вилучених з вулиці дітей; недосконалість законодавства; відсутність узгодженості у діях суб'єктів, що вирішують проблему безпритульності дітей; повільне створення закладів для реабілітації дітей, які тривалий час перебували в умовах вулиці, потерпіли від насилля, жорстокого поводження з ними, тощо.

Слід враховувати, що психіка дітей, які жили на вулиці хоча б незначний час, вже зламана. Якщо дитина ночувала у підвалах і на горіщах, здобувала їжу жебракуючи, пізнавала правила поведінки нелюдського життя, потрібною є тяжка і кропітка праця психологів, соціальних працівників і вихователів, аби повернути таку дитину обличчям до суспільства. Але насамперед суспільство має повернутися обличчям до дитини. Для цього треба створювати відповідні умови для вилучення дітей з підвалів і вокзалів з подальшим забезпеченням їх медико-психолого-педагогічною реабілітацією і суспільною адаптацією. Та, на жаль, непоодинокими є випадки, коли вилучену з вулиці дитину повертають в сім'ю, де батьки зловживають алкогольними напоями, знущаються з дитини, навіть не намагаються допомогти їй, і це призводить до того, що дитина знову опиняється на вулиці.

Беручи до уваги гостроту проблеми, всім зацікавленим установам необхідно здійснювати узгоджені заходи щодо вдосконалення виховної роботи в учбових закладах та за місцем проживання бездоглядних дітей.

Очевидною є потреба у цілеспрямованій, починаючи вже з початкової школи, просвітницькій кампанії, запровадженні в школах «уроку правосвіти», які проводили б працівники міліції. На таких уроках доцільно навчити дітей, як себе захистити, які вони мають права та обов'язки, куди можуть звернутися за допомогою. Основним принци-

пом організації занять має стати повна відвертість. У такому випадку працівник міліції буде першим, хто дізнається про негаразди в сім'ї, де живе дитина, про її проблеми в школі, конфлікти у спілкуванні з однолітками і, таким чином, зможе вчасно вжити заходів щодо недопущення ситуації, коли дитина кидає сім'ю, навчання в школі, стаючи «дітиною вулиці». Щоб така робота була дійсно корисною, необхідною є певна підготовка працівника міліції, наприклад у вигляді спеціально організованих курсів з навчання основам педагогіки.

Доцільною є підготовка буклетів, де висвітлюються негативні сторони життя на вулиці та його наслідки. Такі буклети повинні обов'язково містити інформацію, куди дитині звернутися у скрутній ситуації, телефони довіри даного району, міста.

Працівники міліції повинні активно використовувати можливості ЗМІ для висвітлення проблем безпритульних дітей, надавати інформацію про те, яким чином пересічні громадяни можуть їм допомогти.

Безпритульність та бездоглядність є постійним супутником дитячої злочинності. І це зрозуміло, бо бездоглядність дітей як негативне явище характеризується не тільки відсутністю контролю за вчинками таких дітей, але й серйозними прогалинами в організації їх виховання. Водночас, не можна забувати про віктимологічний аспект бездоглядності. Безпритульні діти з високою ймовірністю можуть стати жертвою злочину. І саме на це, перш за все, необхідно звертати увагу дітей, проводячи з ними виховну роботу.

Виявляти злочини, вчинені щодо безпритульних дітей, дуже важко, тому що потерпілі не звертаються до правоохоронних органів для притягнення до відповідальності винних. Отже, якщо з такими дітьми не проводити індивідуальну профілактичну роботу, основу якої складатимуть заходи виховного, медичного і правового впливу, то процес зростання віктимності бездоглядних дітей триватиме.

Беручи до уваги те, що останнім часом в Україні активізувалася робота громадських формувань з охорони громадського порядку (громадські пункти охорони громадського порядку, добровільні народні дружини, студентські оперативні загони, загони сприяння міліції тощо), вважаємо доречним залучати їх до виявлення осередків скупчення безпритульних та бездоглядних дітей з подальшим інформуванням про це служб у справах дітей, до проведення виховної роботи серед таких дітей.

Висновки. Підсумовуючи, зазначимо, що, на наш погляд, для позбавлення від такого негативного соціального явища, як дитяча безпритульність та бездоглядність, слід:

– працівникам кримінальної міліції у справах дітей, педагогам-організаторам шкіл, шкільним психологам і соціальним працівникам – постійно проводити профілактичні заходи щодо виявлення бездоглядних дітей, базуючись на даних про фактори, що сприяють поширенню цього явища;

– проводити поглиблений моніторинг неблагополучних сімей з метою виявлення причин, з яких діти залишають їх та стають на шлях злочинності;

- створити банк даних дітей, що перебувають у складних життєвих умовах;
- інформувати дітей і підлітків про те, куди вони можуть звернутися по соціально-психологічну, медичну, юридичну допомогу у разі потреби (кримінальна міліція у справах дітей, соціальні служби, консультаційні кабінети, телефони довіри тощо);
- у складі соціальних служб для молоді створити центри психологічної допомоги для задоволення нагальних потреб безпритульних та бездоглядних дітей, з використанням засобів гуманітарної допомоги;
- поставити на якісно новий рівень правове виховання підростаючого покоління;
- розробити дієві соціально-психологічні та соціально-педагогічні програми профілактики дитячої бездоглядності;
- відродити статус школи як центру профілактичної роботи з молоддю у мікрорайоні;
- розробити комплекс заходів щодо забезпечення соціальної зайнятості неповнолітніх, організації їх дозвілля.

Отже, захист дітей є завданням загальносуспільного та загальнодержавного рівня. Не можна забувати, що бездоглядність породжує жебрацтво, бродяжництво, злочинність. Тож вирішення проблеми дитячої бездоглядності та безпритульності в Україні сприятиме зниженню рівня злочинності серед неповнолітніх.

Бібліографічні посилання

1. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2001 № 2402-III // ВВР України. – 2001. – № 30. – Ст. 142.
2. Офіційний сайт газети «Тиждень» : за станом на 14.05.2012. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/36520>.
3. Стан та структура злочинності в Україні (2010-2011 рр.). – Режим доступу : <http://mvs.gov.ua/mvs/doccatalog/document?id=717065>.
4. Бандурка А. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монографія / Бандурка А. М., Давыденко Л. М. – Х., 2003.
5. Вітвицька В. В. Злочинність неповнолітніх як наслідок бездоглядності та безпритульності дітей / В. В. Вітвицька // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2007. – № 4. – С. 191-198.
6. Зінченко А. Г. Дитяча безпритульність в Радянській Україні в 20-х – першій половині 30-х років ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук. – Одеса, 2001.
7. Поволоцька С. Г. Деякі аспекти вирішення проблеми безпритульності дітей в Україні / С. Г. Поволоцька // Соціальні проблеми росту безпритульності та профілактики правопорушень серед неповнолітніх : матеріали круглого столу. – Х., 2006. – С. 42-46.
8. Прудников Б. М. Профілактика безприморності, безнадзорності и наркомании среди несовершеннолетних. Административно-правовое регулирование : монографія. – М., 2004.
9. Конвенція ООН про права дитини : за станом на 03.04.2003. – Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_021.
10. Великий тлумачний словник сучасної української мови : укладач і голов. ред. В.Т. Бусел. – К., Ірпінь, 2002.
11. Курс кримінології. Особлива частина : підручник, у 2-х кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. – К., 2001.

Надійшла до редакції 16.05.2012